

En breddad syn på kunskapsaktörer

Johan Östling, David Larsson Heidenblad & Anna Nilsson Hammar (eds.), *Knowledge Actors. Revisiting Agency in the History of Knowledge*, 283 s., Nordic Academic Press, Lund 2023.

DET KUNSKAPSHISTORISKA FÄLTET har vuxit fram under det senaste decenniet, som ett nytt spännande forum för mångsidiggörande av kunskapsbegreppet. Ett av de ledande sätena för utvecklandet av fältet är det kunskapshistoriska centret vid Lunds universitet (LUCK), där det förs aktiva och nyskapande diskussioner om de möjligheter som kunskapshistoria kan erbjuda historieforskningen. Antologin *Knowledge Actors* utgör den sista delen i den trilogi som utgivits vid LUCK sedan 2018. Ambitionen med trilogin har varit att den skulle fungera som ett bidrag till diskussionerna om kunskapshistoriens teorier, metoder och begrepp. Den första boken i serien, *Circulation of Knowledge* (2018), behandlade kunskaps-cirkulation, medan den andra, *Forms of Knowledge* (2020), syftade till att bredda själva kunskapsbegreppet. I *Knowledge Actors* ligger fokuset i sin tur på kunskapsaktörer i historien – vilka var kunskapsaktörer i olika tider och sammanhang och hur bidrog de till olika kunskapsprocesser?

I inledningen reflekterar redaktörerna Johan Östling, David Larsson Heidenblad och Anna Nilsson Hammar över begreppet kunskapsaktör och hur aktörskap kan förstås i relation till det. De formulerar följande definition: ”en kunskapsaktör är en analytisk kategori som består av de som, inom en viss historisk kontext, bidrog till produktionen och/eller cirkulationen av kunskap”.¹ De menar att även publik ibland kan inkluderas i aktörsbegreppet, när de fungerar som medskapare i kunskapsprocessen. Syftet med boken är att bredda aktörsbegreppet och att fungera som motvikt till det tidigare fokuset på strukturer i studier om kunskap i historien. Genom att lyfta fram aktörer vill redaktörerna ”ge ett ansikte” åt kunskapshistoria i stället för att studera anonyma kunskapsprocesser eller kunskapssystem. Bokens utgångspunkter är välmotiverade och inbjuder till reflektion över hur man kan mångsidiggöra kunskapshistoriska studier och visa på kunskapsprocessers komplexitet.

På samma sätt som i trilogins tidigare delar förs de teoretiska diskussionerna i boken genom att presentera empiriska exempelstudier. Boken

1. ”A knowledge actor is an analytical category that consists of those who, within a given historical context, contributed to the production and/or circulation of knowledge”, s. 12.

består av tretton kapitel, indelade i tre delar med temana: 1) roller och gemenskaper, 2) möjligheter och begränsningar, och 3) förutsättningar och förbindelser. Centrala teman som löper genom alla bokens kapitel är frågor om makt, kunskapshierarkier och en breddad syn på vilka som kan betraktas som kunskapsaktörer. Flera av bokens skribenter är lundensiska forskare, men ett medvetet val har gjorts att även inkludera en större bredd av internationella forskare än i de två förra volymerna av trilogin. Resultatet blir en helhet som bär långt och som presenterar angreppssätt som kan inspirera en bred internationell forskarkrets. Bokens studier berör tider från 1500-talet till idag, vilket ytterligare bidrar till bokens användbarhet för många forskare.

Den första delen i boken handlar om sociala kunskapsnätverk och kunskapsaktörers roller och interaktioner inom olika gemenskaper. En röd tråd utgörs av hur kunskapsaktörer navigerat inom gemenskaper och även försökt forma dem. Sven Dupré skriver i det första kapitlet om studioglaskonstnärer under andra hälften av 1900-talet och deras ambivalenta förhållande till att identifiera sig själva som kunskapsaktörer. Duprés studie visar hur människor kan ta avstånd från att beskrivas som kunskapsaktörer i fall där detta krockar med andra föredragna identiteter i en gemenskap. I glaskonstnärernas fall handlade det om ett betonande av att de framför allt var konstnärer, vilket innefattade ett avståndstagande från glasindustrins teknikbaserade kunskap. Johannes Westberg reflekterar i det följande kapitlet kring svenska folkskollärares många olika roller som kunskapsaktörer och *knowledge brokers*² i sina lokala gemenskaper under 1800-talet. De både skapade och förmedlade kunskap på många olika sätt även utanför skolvärlden, i roller som föreläsare, författare och politiker.

I det tredje kapitlet belyser Christa Lundberg hur studier av strukturer och individer kan kombineras genom att studera epistemologiska hierarkier från en individs synvinkel. Hon skriver om vetenskapsmannen Jacques Lefèvre d'Étaples syn på kunskap i 1500-talets Paris, och om hur han navigerade i och försökte omforma de epistemologiska hierarkier som Paris universitet företrädde. I kapitel 4 skriver Helle Strandgaard Jensen om kunskapsformering i en gemenskap, genom en studie av diskussionerna kring produktionen av barnprogram i 1960-talets Europa. Den gemenskap hon studerar är de workshoppar som European Broadcasting Union ordnade om temat, där kunskapsutbyten skedde och riktlinjer utformades. Bokens första del avslutas med ett kapitel där David Larsson Heidenblad och Charlotte Nilsson skriver om nutida privata finansbloggare i Sverige. De bidrar till diskussionen om hur kunskapsaktörer kan skapa legitimitet

2. "A knowledge broker shares, connects, combines, and translates ideas from one group to another", s. 47.

utan formella kvalifikationer och hur de kan bygga upp gemenskaper kring vissa kunskapskluster.

I den andra delen av boken ligger fokuset på möjligheter och begränsningar för kunskapsaktörers agerande. Kapitlen i denna del bjuder på några av de teoretiskt starkaste och mest nyskapande bidragen i boken. Viktiga och svåra frågor diskuteras på ett inspirerande sätt som uppmanar läsaren till egen reflektion. Maria Bach och Lisa Hellman reflekterar i sina respektive kapitel över marginaliserade kunskapsaktörer och över hur eurocentriska kunskapsnyer har definierat vem som setts som kapabel till att skapa kunskap. Bach lyfter fram indiska ekonomer under 1800-talet som ett exempel på marginaliserade kunskapsaktörer som befann sig i utkanten av de intellektuella kretsarna i det brittiska imperiet. De sågs som kopierare av redan existerande västerländsk kunskap och snarare som aktivister än intellektuella. Hellman fortsätter diskussionen om tidigare förbisedda kunskapsaktörer genom att kombinera tankegångar från globalhistoria och kunskaphistoria. Hon betonar vikten av att synliggöra de asymmetriska maktrelationer som ofta ingått i kunskapsprocesser och att kunskap inte alltid rör sig obehindrat utan kan stoppas på vägen eller tvingas fram. Budskapet blir att skapande av kunskap och handlingsutrymme hos individer inte nödvändigtvis går hand i hand, vilket Hellman illustrerar genom fångars och slavars framtvungade kunskapsproduktion i arbetsläger och fabriker.

Även Anna Nilsson Hammar och Svante Norrhem lyfter i sitt kapitel fram tidigare förbisedda kunskapsaktörer, nämligen tjänstefolk anställda hos aristokrater i 1600-talets Sverige. Nilsson Hammar och Norrhem ser kunskap i den här kontexten som "förmågan att agera". Genom att studera tjänstefolkets suppliker till sina arbetsgivare påvisar de hur människor kunde använda kunskaper strategiskt, som en resurs i sin vardag för att försöka ändra på sina levnadsförhållanden. Ning de Coninck-Smith avslutar bokens andra del med ett kapitel om danska kvinnliga akademikers cirkulerande av kunskap under 1900-talet. Genom att följa två kvinnors akademiska resande visar de Coninck-Smith hur deras aktörskap var beroende av kontext och förhandlande i den mansdominerade akademiska miljön.

I den tredje delen av boken studeras i sin tur de underliggande villkoren för kunskapsproduktion och -cirkulation. Joel Barnes inleder med ett kapitel om hur man kan förstå relationen mellan kunskapsaktörer och kunskaps-cirkulation. Han exemplifierar detta genom att tala om vetenskapliga upptäckter som gjordes om samma sak vid så gott som samma tid av olika vetenskapsmän. Barnes menar att dessa upptäckter kan visa hur kunskaps-cirkulation, aktörer och arenor är beroende av varandra och att det finns risker med att överbetona det ena över det andra. I det efterföljande kapitlet riktar Jacob Orrje blicken mot metodologiska utmaningar

i att studera kunskapsaktörer med digitala verktyg. De digitala metoderna för analys av material tenderar att ge en snäv bild av vilka aktörer som har medverkat i källors skapande och cirkulation. Genom att annotera och kontextualisera data kan forskaren däremot bättre synliggöra komplexa kunskapsnätverk och maktrelationer.

I Thomas Mougeys kapitel ligger skapandet av villkoren för kunskaps-cirkulation i fokus. Detta exemplifieras genom den franska ingenjören Charles-Marie Gariel och hur han utvecklade organiserandet av internationella konferenser vid sekelskiftet 1900. Fallet utgör ett exempel på hur enskilda kunskapsaktörer medvetet kan skapa förutsättningar för kunskaps-cirkulation och modeller för kunskapsutbyten. Bokens tredje del avslutas av Christa Wirth, som diskuterar vilka insikter från det kunskapshistoriska fältet vi som forskare kan använda för att reflektera över oss själva som kunskapsaktörer. Wirth menar att vi borde lyfta fram makthierarkier för skapandet och cirkulerandet av kunskap även i vår samtid, och synliggöra varandras positioneringar och tillkortakommanden.

Som många andra kunskapshistoriska antologier präglas även *Knowledge Actors* av ett slags kollektivt sökande efter vad fältet egentligen handlar om och hur dess begrepp kan förstås. Kunskapshistoria kan framför allt ses som en mötesplats för forskare med närliggande intressen, som tillsammans kan skapa nya sätt att se på kunskap i historien. Forskare som intresserar sig för kunskapshistoria gör vanligen inte anspråk på att fältet skulle medföra något fundamentalt nytt, utan menar att det snarare handlar om ett visst perspektiv och en tyngdpunktsförskjutning med ett breddat kunskapsbegrepp. Även flera av skribenterna i *Knowledge Actors* poängterar att kunskapsaktörer inte är ett nytt studieobjekt, utan att sådana aktörer redan tidigare har studerats inom exempelvis socialhistoria. Joel Barnes konstaterar att bokens diskussioner om kunskapsaktörer kan ses som omformuleringar av en gammal problematik som berör förhållandet mellan struktur och aktör. Det som är nytt inom det kunskapshistoriska perspektivet är framför allt ett uppmärksammande av det ojämnna flödet av kunskaper och ett medvetet inkluderande av fler slags människor i begreppet kunskapsaktör.

Boken avslutas med en epilog av Peter Burke, där han knyter ihop diskussionerna i de olika kapitlen och reflekterar kring framtiden för forskning om kunskapsaktörer. Han konstaterar att vi lever i en tid där man kan skönja ett återuppväckt intresse för aktörer framom strukturer, som dominerade 1900-talets forskning. Burke föreslår att en väg framåt för aktörsperspektivet skulle kunna vara att utarbeta typologier över olika slags kunskapsaktörer, såsom de som förekommer i denna antologi. Bland dessa listar han bland annat ”upppinnare”, ”organiserare av kunskap”, ”cirkulatorer av kunskap” och ”mellanhänder för kunskap”. Det förblir däremot något oklart vilken

funktion Burke menar att detta slags kategoriserande skulle fylla. Det kan ses som ett något förenklat angreppssätt, som antyder att det alltid skulle vara möjligt att placera in kunskapsaktörer i sådana fack. Som jag ser det är styrkan med begreppet kunskapsaktör snarare att forskaren kan peka på de mångfaldiga roller som individer kunde spela i kunskapsprocesser. En intressant poäng som Burke för fram är däremot tanken om att en väg framåt för kunskapshistoria kunde vara att bidra med en historia om hinder för kunskap, såsom exempelvis Lisa Hellman gör i sitt kapitel. Studier av kunskapsprocessernas begränsningar kan fungera som en motvikt till risken för att falla i "the agency trap", där aktörskap tas för givet.

Styrkan i *Knowledge Actors* ligger framför allt i bredden av perspektiv på och exempelstudier om kunskapsaktörer. De flesta historiker kan hitta något i boken som sammanfaller med de egna intresseområdena. Med detta sagt ligger fokuset däremot fortfarande på kunskap i bemärkelsen sanningsanspråk eller epistemologisk kunskap. Nilsson Hammars och Norrhems kapitel utgör ett uppfriskande undantag, genom att de lyfter fram praktisk och vardaglig kunskap relaterad till utförandet av något i handlingar. Det är däremot glädjande att man i boken inkluderat en större bredd av tidsperspektiv än vad som vanligen varit fallet inom kunskapshistoria. *Knowledge Actors* visar hur aktörsperspektivet kan tillämpas på en mängd historiska kontexter. De teoretiska diskussionerna tas genomgående ner på en praktisk nivå och skribenterna lägger stor vikt vid kritiska reflektioner över aktörsperspektivets möjligheter och risker. Resultatet blir en högst användbar inspirationskälla för hur forskaren genom kunskapshistoriska glasögon kan ge en ny bild av historiska fenomen.

Josefine Sjöberg